

УДК: 339.7

Айвазовський В.В., аспірант

Інституту економіки та прогнозування НАН України

ВПЛИВ ПОДАТКОВИХ ГАВАНЕЙ НА НЕРІВНІСТЬ

Розглядаються шляхи зменшення податкових зобов'язань транснаціональними корпораціями за допомогою податкових гаваней. Проаналізовано їх вплив на нерівність. Показано основні причини ухилення корпораціями від сплати справедливої частки податків і наслідки для країн з ринком, що формується.

Ключові слова: нерівність, податкові гавані, ухилення від податків, податкові зобов'язання.

V.Aivazovskyi, Post Graduate Student

Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine

THE IMPACT OF TAX HAVENS ON INEQUALITY

The ways of reducing tax liabilities by transnational corporations using tax havens are reviewed. The impact on inequality has been observed. The article shows the basic reasons for the corporations to dodge from paying a fair share of taxes and the consequences for the emerging market.

Keywords: inequality, tax havens, tax evasion, tax liabilities.

JEL: F38, H36, Z13

Оптимізація податків великими корпораціями є одним із чинників втрат урядами різних країн мільярдів доларів. Як результат, це призводить до посилення швидкозростаючої нерівності. Останнім часом країни G20 і Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) зробили перші кроки щодо зниження корпоративного ухилення від сплати податків, але їхнім намірам протидіє легіон супротивників, націлених на підрив їх діяльності. Більшість країн із ринком, що формується, які щороку втрачають мільярди, залишилися осторонь прийняття рішень. Комерційні інтереси не повинні домінувати над загальними інтересами. Всі країни з ринком, що формується, повинні бути включені в переговори і корпорації мають платити стільки, скільки належить.

У 2009 р., у відповідь на фінансову нерозсудливість і сумнівні правила оподаткування, що штовхнули світ у фінансову кризу, лідери G20 оголосили кінець банківської таємниці і пообіцяли очистити міжнародну податкову систему. Алетілки зараз, п'ять років потому, вони починають вживати осмислених заходів проти секретності та податкового зловживання, яким грішили корпорації.

Останнім часом декілька великих компаній, такі як Apple, Starbucks та інші, були викриті за ухилення від податків і систему шахрайства. Вони брали участь у штучних податкових схемах для того, щоб зменшити зобов'язання по податку на прибуток: реєструючи втрати в краї-

нах з високими податковими ставками і прибутки у так званих "податкових гаванях".

У відповідь на суспільне невдоволення і дефіцити національних бюджетів уряди G20 рекомендували ОЕСР розробити та запропонувати заходи з обмеження можливості маніпуляції транснаціональних корпорацій (ТНК) з податком на прибуток, що руйнує базу податкових надходжень урядів. Нинішня система дисфункціональних міжнародних правил і договорів дозволяє багатьом ТНК платити щодо їх реального прибутку мінімальні податки, а не їхню справедливу частку.

Великі підприємства, знижуючи свої податкові зобов'язання, обмежують здатність урядів боротися з нерівністю, зокрема в країнах з ринком, що формується.

У багатьох країнах економічна нерівність досягла граничних меж і продовжує зростати. Якщо процес не зупинити, це послабить глобальні зусилля з викорінення бідності. Прозорі податкові режими мають життєво важливе значення для фінансування добре функціонуючих держав і дозволяють урядам виконувати свої зобов'язання щодо захисту прав громадян на такі базові послуги, як охорона здоров'я та освіта.

Використання прогресивного оподаткування може бути інструментом зниження нерівності. Всі компанії повинні платити справедливу частку податків відповідно до їх розміру, а не мати можливість уникати своїх зобов'язань перед

суспільством, в якому вони працюють і де генерують прибуток¹.

Справжні масштаби фінансових втрат усіх країн обчислити неможливо, бо транснаціональні корпорації не платять податки, співмірні їх реальному прибутку. Тим не менш, навіть за консервативними оцінками, потенційні втрати вимірюються десятками і навіть сотнями мільярдів.

Одне з останніх досліджень міжнародної дослідницької організації Tax Justice Network (TJN), яка спеціалізується на боротьбі з податковими гаванями по всьому світу, сума, виведена з України в період 2000–2008 рр. оцінюється у 82 млрд дол. США, що відображено на рис. 1, а за часи незалежності – 167 млрд дол. США². Отримані результати є свідченням того, що Україна перебуває в числі країн, які найбільш постраждали від виведення капіталів в юрисдикції з низькими податками.

Абсолютні втрати України тьмяніють порівняно з сумами, виведеними з багатших країн. Росія з 1990 по 2010 рр. втратила 800 млрд дол. США, Китай з 1980 р, коли там почалися економічні реформи, – близько 1,2 трлн дол. США. Власники цих коштів вивели їх в офшори замість того, щоб інвестувати всередині держави³.

У дослідженні підкреслюється, що з авторитарних режимів і нафтових країн кошти "втікають" у офшори частіше, ніж з інших держав. У міру того, як бізнес-клімат в країні поліпшується, можна очікувати, що дедалі більше офшорних грошей повертатимуться "додому", як, наприклад, це нині у Китаї чи Мексиці.

Основний механізм втечі капіталу з країн з ринком, що формується, – це маніпуляції з цінами при експорті та імпорті товарів. Загалом же обсяг капіталів, захованих багатіями усього світу на офшорних рахунках, за оцінками TJN, досягає астрономічних 32 трлн дол. США.

Очевидним є той факт, що у всіх країнах ОЕСР з 1980-х років спостерігається зростання корпоративних прибутків. Тим не менш, їхнє зростання не було підкріплене трендом зростання податкових надходжень за рахунок податку

¹IMF (2014) "Fiscal Policy and Income Inequality" [Електронний ресурс] / IMF. – Доступний з : <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2014/012314.pdf>

²TJN (2014) "The Price of Offshore Revisited" [Електронний ресурс] / TJN. – Доступний з : <http://www.taxjustice.net/2014/06/05/price-offshore-revisited-new-discussions/>

³ Там само.

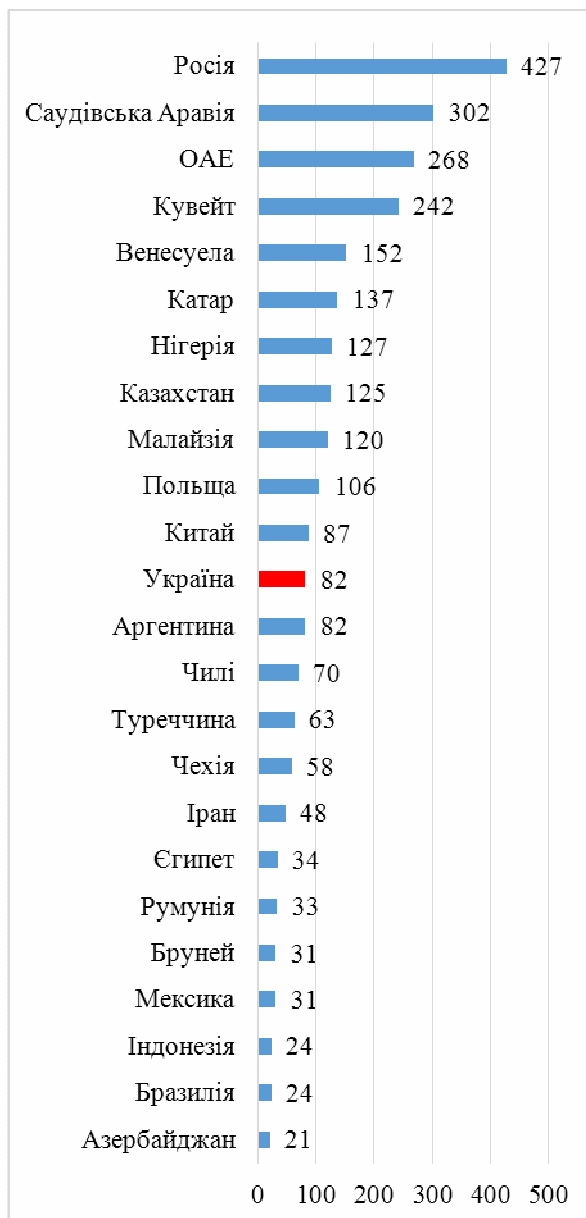

Рис. 1. Рейтинг країн з ринком, що формується, та країн, що розвиваються, за обсягом виведеного капіталу в офшори та податкові гавані за 2000–2008 рр., млрд дол. США

Джерело: Tax Justice Network.

на прибуток. Насправді, в середньому вони, навпаки, знизилися⁴.

Ця ситуація в основному може бути пояснена двома явищами:

✓ транснаціональний бізнес переміщує прибуток, щоб уникнути податкових зобов'язань;

⁴Ostry J.D., Berg A., and Tsangarides C.G. Redistribution, Inequality, and Growth [Електронний ресурс] / IMF. – 2014. – Доступний з : <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2014/sdn1402.pdf>

✓ компанії забезпечили собі податкові стимули від урядів для залучення іноземних інвестицій.

✓ Податковий розрив для країн з ринком, що формується, оцінюється в 104 млрд дол. США щороку⁵. З урахуванням податкових пільг, які уряди цих країн надають компаніям, щорічні трати становлять близько 138 млрд дол. США⁶. Сукупно маємо цифри, які більш ніж вдвічі перевищують кошти⁷, необхідні для досягнення Цілей розвитку тисячоліття, пов'язаних з бідністю, освітою та охороною здоров'я.

Уряди стикаються з катастрофічною нестачею ресурсів. У результаті перед ними постає вибір: або істотно знизити витрати, необхідні для скорочення нерівності та бідності, або заповнити дефіцит за рахунок стягнення більш високих податків з менш багатих верств суспільства. Таким чином багатство перерозподіляється не вниз, а вгору, що призводить до зростання розриву між багатими і бідними⁸.

За останні роки кілька факторів у сукупності підривають цілісність податку на прибуток, що сплачується корпораціями в усьому світі. Процес глобалізації змінив спосіб, у який працюють компанії. Для ТНК національні кордони більше не існують, але податкові системи залишаються в юрисдикції національних державних адміністрацій. Кожна юрисдикція характеризується різними законодавчими структурами і політичними цілями, які часто суперечать або конкурують між собою.

Деякі країни, намагаючись залучити до себе ТНК, ідуть на скорочення податкових ставок, пропонують податкові лазівки і спеціальні стимули, фінансову таємницю тощо. Це призводить до податкової "конкуренції", якою компанії можуть зловживати і де-факто зло-

вживають, щоб мінімізувати свої податкові зобов'язання.

ТНК, які обирають агресивні стратегії податкового планування, спираються на невідповідності і прогалини, що існують між податковими правилами в різних країнах. Вони зводять до мінімуму податкові зобов'язання, показуючи прибуток у країнах з низькими ставками, відомими як "податкові гавані", і низький прибуток або навіть збитки в країнах з високими податковими ставками. Таким чином компанії сплачують прибуток там, де їм вигідно, а не там, де проводять свою економічну діяльність, яка і формує прибуток⁹.

Однією з типових стратегій податкового зловживання є недооцінка активів, що передаються: практика навмисного завищення ціни імпорту або ціноутворення експорту товарів і послуг між дочірніми компаніями та ТНК. Тоді як умисна недооцінка в теорії – це ухилення від сплати податку і вона є незаконною, на практиці поточні податкові правила дозволяють компаніям встановлювати ціни на велику кількість товарів і послуг більш-менш довільно. На сьогодні боротьба з подібною ситуацією для країн, де податкові органи лише розвиваються, майже неможлива.

Останнім часом ряд успішних всесвітньовідомих компаній опинився в центрі уваги, у зв'язку з обвинуваченнями в ухиленні від сплати податків, серед них Apple, Amazon, Google, Vodafone, Ikea, eBay, Zara і Starbucks та багато інших.

Політичні лідери почали публічно заявляти про свій намір зайнятися питанням ухилення корпорацій від податку на прибуток, але поки це лише слова, які повинні бути підкріплені конкретними заходами.

Проблема втрати доходів за рахунок ухилення від сплати податків корпораціями є надзвичайно болючою для африканських країн. За даними Africa Progress Panel, в африканських країнах щорічно за рахунок недооцінки у період з 2008 по 2010 рр. у середньому було втрачено 38,4 млрд дол. США. Наприклад, у Бангладеш уряд щорічно втрачає близько 310 млн дол. США податкових надходжень¹⁰.

⁵OECD urges stronger international co-operation on corporate tax [Електронний ресурс] / OECD. – 2013. – Доступний з : <http://www.oecd.org/newsroom/oecd-urges-stronger-international-co-operation-on-corporate-tax.htm>

⁶Business among friend [Електронний ресурс] / Oxfam research. – 2015. – Доступний з : <https://www.oxfam.org/en/research/business-among-friends>

⁷Give us a break: How big companies are getting tax-free deals [Електронний ресурс] / ActionAid. – 2013 – Доступний з : http://www.actionaid.org/sites/files/actionaid/give_us_a_break_-_how_big_companies_are_getting_tax-free_deals_21_aug.pdf

⁸Achieving the Millennium Development Goals: More money or better policies (or both)? [Електронний ресурс] / OECD. – 2013. – Доступний з : <http://www.oecd.org/social/poverty/50463407.pdf>

⁹Businessamongfriend [Електронний ресурс] / Oxfamresearch. – 2015. – Доступний з : <https://www.oxfam.org/en/research/business-among-friends>

¹⁰Donnelly L. Corruption, weak governance costing Africa billions [Електронний ресурс] / Mail & Guardian. – Доступний з : <http://mg.co.za/article/2013-05-10-report-corruption-weak-governance-costing-africa-billions>

Моделі економічного зростання, що ґрунтуються на низьких ставках оподаткування, є наріжним каменем стратегій багатьох урядів. Деякі уряди прагнуть запропонувати найкращий податковий режим за рахунок податкових пільг і низьких або навіть нульових податкових ставок. В теорії низьке податкове навантаження на економіку залучає підприємства інвестувати в країну. Економіки починають конкурувати одна з одною, пропонуючи найбільш сприятливі податкові умови для залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ).

Це свого роду "гонки на виживання", що вигідні транснаціональним корпораціям та їх акціонерам, а не громадянам та урядам країн їхнього місцезнаходження. Уряди мають суверенне право проводити національну політику, пов'язану із залученням ПІІ, яка значною мірою визначається їх політичними та економічними пріоритетами. Незважаючи на це, багато країн з ринком, що формується, йдуть на відчайдушні кроки для залучення ПІІ, часто погоджуються на несправедливі умови, що диктуються потужними ТНК у процесі укладення контрактів, побоюючись, що компанії можуть організувати бізнес в іншому місці.

Деякі країни з ринком, що формується, пропонують спеціальні стимули і навіть податкові канікули, недоступні для вітчизняних фірм, і тим самим майже унеможливають конкуренцію нарівні з ТНК. Дискримінаційні податкові стимули є одним з факторів зростаючої нерівності. Вони створюють подвійні стандарти – для міжнародних компаній, які не створюють додаткової соціальної цінності для суспільства країни, та для вітчизняних компаній. Як результат, бюджети отримують менше доходів від інвестування, що відображається на наданні основних суспільних послуг, таких як охорона здоров'я та освіта, що мають вирішальне значення для зниження економічної нерівності¹¹.

Візьмемо, наприклад Сьєрра-Леоне, де економічна нерівність дуже висока. У 2011 р. уряд надав податкових пільг більше, ніж витратив на пріоритети розвитку. У 2012 р. витрати на такі пільги становили неймовірні 59% усього державного бюджету. Іншими словами, державні податкові пільги в 2012 р. більш ніж у вісім разів пе-

ревищили бюджет охорони здоров'я та у сім разів – бюджет, виділений на освіту¹².

Ряд досліджень показує, що надання податкових пільг для залучення внутрішніх інвестицій є політичним інструментом, який був занадто розрекламований, за відсутності реальних доказів будь-яких сильних вигащів у плані розвитку¹³. Доведено, що ключовими детермінантами здатності країни залучати ПІІ є політична та макроекономічна стабільність, освічена робоча сила, хороша транспортна, електрична та телекомунікаційна інфраструктура, доступ до природних ресурсів, все це переважно фінансується за рахунок податкових платежів¹⁴. Емпіричні дослідження не показують, що податкове середовище є ключовим фактором для іноземних інвестицій. Такі податкові стимули, по суті, є урядовим компромісом, розробленим для субсидування великого (міжнародного) бізнесу на шкоду соціальному захисту громадян та наданню суспільних благ.

На сьогодні нагальним питанням є розроблення нових правил – чесних та в інтересах усіх, особливо країн з ринком, що формується, та їх громадян, замість того, щоб служити інтересам потужних корпорацій та країн з розвинутою економікою. Крім того, корпорації, які знижують свої податкові зобов'язання шляхом використання юрисдикцій податкового притулку в країнах, де вони насправді не працюють, по суті, є "безбілетниками", адже користуються суспільними послугами у рідній країні або там, де створюють оподатковуваний прибуток і багатство, але не беруть участі у його фінансуванні¹⁵.

Подібна ситуація характерна і для України. На сьогодні головним "інвестором" в її економіку є Кіпр – традиційна податкова гавань для нашої країни. Поширеною є думка, що

¹¹Curtis M. Losing Out: Sierra Leone's massive revenue loses from tax incentives [Електронний ресурс] / Christian Aid. – 2014. – Доступний з : <http://www.christianaid.org.uk/images/Sierra-Leone-Report-tax-incentives-080414.pdf>

¹²World Investment Report 2012 [Електронний ресурс] / UNCTAD. – 2012. – Доступний з : <http://www.unctad-docs.org/files/uNcTAD-WIR2012-Preface-Key-messages-and-Overview-en.pdf>

¹³Vamasse Y. Tax incentives and exemptions not necessary to attract investment [Електронний ресурс] / Institute of Development Studies. – 2012. – Доступний з : <http://www.ids.ac.uk/news/tax-incentives-and-exemptions-not-necessary-to-attract-investment>

¹⁴Hornberger K., Battat J., and Kusek P. Attracting FD [Електронний ресурс] / Viewpoint 327, World Bank. – 2011. – Доступний з : <http://siteresources.worldbank.org/financialsector/resources/327-Attracting-DI.pdf>

¹⁵Harmful Tax Competition, An Emerging Global Issue [Електронний ресурс] / OECD. – 1998. – Доступний з : www.oecd.org/tax/transparency/44430243.pdf

денонсація договору про уникнення подвійного оподаткування дасть миттєвий результат. У короткостроковій перспективі це можливо, у довгостроковій же – з'явиться новий "головний інвестор", наприклад, Британські Віргінські острови. Головною проблемою в нашій країні є наявність прогалин у законодавстві, які дозволяють безперешкодно виводити капітал.

З огляду на наведене вище сьогодення система, яка дозволяє ТНК уникати податкових зобов'язань, є неефективною і цей факт біль-

ше не можна ігнорувати. Така система допомагає знижувати доходи, які по праву мають отримати уряди країн, де розміщені корпорації: вони необхідні їм для фінансування витрат на основні послуги та виконання необхідних соціальних зобов'язань перед своїми громадянами. Розроблення прогресивної системи оподаткування, коли ТНК платитимуть свою справедливую частку, вкрай необхідне урядам всього світу для боротьби з економічною нерівністю.